

“Erst kommt das Fressen und dann kommt die Moral” - Geraardsbergen 1940-1944 ⁽¹⁾

Deel 1.

Dirck SURDIACOURT

Al in de mobilisatieperiode neemt de Belgische regering een aantal maatregelen om de voedselbevoorrading van de bevolking zo vlot mogelijk te laten verlopen in geval van oorlog. Maar tijdens de eerste dagen van de oorlog geraakt het bevoorradingmechanisme totaal ontredderd door de vlucht van talrijke verantwoordelijken en door het gebrek aan transportmiddelen. Door het voedseltekort ontstaat geleidelijk een circuit van illegale activiteiten als smokkel, 'prijsofdrijving', diefstal, sluikslachtingen, inbraken, fraude en zo meer. Over de impact van de bezetting op het leven en de illegale zoektocht van de Geraardsbergse bevolking naar eten gaat dit artikel.

Fraude, diefstal, sluikslachting en zo veel meer: 't staat in de gazet

We hebben onze bijdrage gebaseerd op dagbladfeiten uit de Tweede Wereldoorlog die we hoofdzakelijk uit *Het Laatste Nieuws* hebben gehaald ⁽²⁾, heel sporadisch aangevuld met korte berichten of artikelen uit *Volk en Staat*, het dagblad van het *Vlaamsch Nationaal Verbond* (VNV). *Het Laatste Nieuws* is tijdens de bezetting echter het meest gelezen dagblad in Vlaanderen met de hoogste oplage.

Lokale publicaties uit deze periode hebben we niet teruggevonden. Het katholieke weekblad *Geraard* van uitgever Van Nieuwenhove op de Markt en *De Vaandrig* van uitgever Pieraert in de Brugstraat verschijnen pas opnieuw na de bevrijding.

Uiteraard is een dagblad als enige bron niet enkel onvolledig maar moet men ook met voldoende gereserveerdheid en voorzichtigheid hier gebruik van maken. Veel hangt immers af van de lokale correspondent. Van deze

verslaggever (een zekere Kz en vóór de oorlog een zekere Gb bij *Het Laatste Nieuws*) zijn we afhankelijk als het om volledigheid en juiste informatie gaat. Hoewel *Het Laatste Nieuws* tijdens de bezetting haar traditie van neutraal informatieblad wil voortzetten wordt zij al bij het eerste nummer geconfronteerd met de censuur van de Propaganda-Abteilung (PA) ⁽³⁾. De tussenkomst van de PA bestaat onder andere in het schrappen, het wijzigen of het al dan niet dwingend doen opnemen van informatie. Bijkomende zelfcensuur of overdreven voorzichtigheid zijn dus niet uitgesloten ⁽⁴⁾.

De *Propaganda-Abteilung* beschouwt *Volk en Staat* als het meest actieve dagblad in Vlaanderen en in maart 1941 wordt de VNV-krant en *Het Vlaamsche Land* als een uiterst nuttig propagandawerktuig bestempeld. *Volk en Staat* geniet mede daarom een voorkeursbehandeling. En de collaboratie met de bezetter is niet ver weg. De berichtgeving en artikelen zijn hierdoor meestal gekleurd.

De basis van dit verkennend onderzoek wordt gevormd door de korte krantenberichten en de schaarse verwijzingen naar uitspraken van de rechtbank van Oudenaarde met betrekking tot strafzaken. Deze korte mededelingen geven ons echter te weinig informatie waardoor het onmogelijk is om een meer diepgaande studie uit te voeren met betrekking tot het deviante gedrag onder de bevolking van Groot-Geraardsbergen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hiervoor moeten we ons kunnen beroepen op concrete feiten die we uitsluitend kunnen terugvinden (voor zover nog beschikbaar) in de gerechtelijke dossiers van de correctionele rechtbank van Oudenaarde ⁽⁵⁾. De krant als bron heeft dus een belangrijke beperking.

Instelling van de Gemeentelijke Bevoorrading- en Rantsoeneringsdienst

Met het wetsbesluit van 1 mei 1939 wordt de bestuurlijke organisatie van de bevoorrading ten laste gelegd

⁽¹⁾ De titel “Erst kommt das Fressen und dann kommt die Moral” is ontleend aan Bertold Brechts grootste publiekssucces *Driestuiveropera* (*Dreigroschenoper*) uit 1928. Naar onze mening omvat dit in één zin het geheel van deze bijdrage.

⁽²⁾ De meeste informatie halen we uit *Het Laatste Nieuws* van 1943, het jaar waarin de krant haar eerste ernstige sanctie oploopt met een papierboycot door de Propaganda-Abteilung.

In de andere jaargangen is slechts sporadisch iets terug te vinden over Geraardsbergen en haar deelgemeenten.

⁽³⁾ E. DE BENS, *De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur, 1940-1944*, Antwerpen/Utrecht, 1973, p. 382.

⁽⁴⁾ In de pers wordt enkel geschreven over de acties van de lokale rijkswacht, die voor het district Geraardsbergen onder het bevel staat van Lt. Claes. Op termijn hopen we de politie- en rijkswachtverslagen en de vonnissen van de rechtbank van Oudenaarde te kunnen raadplegen. Op basis van die informatie zullen we een beter inzicht kunnen verwerven.

⁽⁵⁾ De correctionele rechtbank is in principe bevoegd voor de behandeling van wanbedrijven en gecorrectionaliseerde misdaden.

van de gemeentebesturen. Daarvoor mogen zij bijkomend personeel aanwerven voor het toezicht op en de verdeling van goederen. Het wetsbesluit van 9 november 1939 en het Ministerieel Besluit (MB) van 10 november 1939, gewijzigd door het MB van 10 maart 1940, reglementeren de verdeling van de belangrijkste levensmiddelen en voert tevens de ravitailleringzegels in.

De rantsoenering van de voedselproducten en andere noodzakelijke zaken (zeep, vet, kledij...) wordt onmiddellijk afgekondigd bij de inval van de Duitse legers op 10 mei 1940 maar wordt pas effectief ingesteld op 25 mei. Op 11 juni 1940 wordt de eerste rantsoeneringstabel van kracht en enkele maanden later al ontstaan de eerste bevoorradingsproblemen.

Eind augustus 1940 wordt Emiel Collijns, werkzaam op het stadssecretariaat, aangesteld als dienstleider bij de bevoorradingsdienst van de stad. De aanstelling gebeurt op voorstel van de lokale commissie (wellicht geleid door notaris De Ruyver, erevoorzitter van *Winterhulp*) belast met de organisatie van de bevoorrading. Tot de Geraardsbergse *Dienst voor de Bevoorrading en de Rantsoeneering* behoren onder meer: Frans Van Cauwenberghe, Albert Collijns, Jacques De Roeck, August Sper (tijdelijk stadspersoneel eveneens werkzaam bij *Winterhulp*, afdeling Geraardsbergen) en Gustaaf Menschaert, Marcel Sper, Yvonne Maudens en Jeanne Stevens.

De lokalen van de ‘Bevoorrading en de Rantsoeneering’ zijn in de Lessensestraat nr. 16 ondergebracht in een pand dat eigendom is van de bankiersfamilie Fontaine. In het

voorjaar van 1941 verhuist de dienst naar de Vredestraat nr. 10 waar de weduwe Breynaert, bekend als ‘*madrommel*,’ een specerijwinkel uitbaat ⁽⁶⁾. Vervolgens verhuist de dienst opnieuw in juli 1941 en wordt ze ondergebracht in de Rijksmiddelbare Meisjesschool in de Wegvoeringstraat waar ze vermoedelijk tot 1948 blijft functioneren ⁽⁷⁾. De ravitailleringdienst van Geraardsbergen hangt af van de Werbestelle-Aalst.

Al van in de mobilisatieperiode wordt de strijd aangebonden tegen woekerprijzen: het voedsel moet niet enkel beschikbaar zijn, maar moet ook voor iedereen betaalbaar blijven. Van 1937 af doet de Belgische regering grote voorraden opslaan. Gezinnen en kruideniers slaan steeds meer goederen op waardoor in mei 1940 vele winkels virtueel leeg zijn. Einde juli 1940 zijn de voorraden, met uitzondering van koren, zo goed als verdwenen. Een deel vernietigd door het oorlogsgeweld, een ander deel wordt door de bezetter opgeëist of buit gemaakt en naar Duitsland gevoerd en de rest verdwijnt in de voedseldistributie.

Te oordelen naar de algemene situatie loopt de ravitaillering compleet mank, zodat de bevolking verplicht is een beroep te doen op het illegale circuit van de zwarte markt om de beperkte rantsoenen aan te vullen. Een direct gevolg daarvan is de snelle ontwikkeling van de zwarte markt en de daarbij horende ongecontroleerde stijging van de prijzen: een kwestie van vraag en aanbod.

Ondanks de toenemende voedselschaarste komt de bevolking dat eerste jaar, de winter van 1940-1941 nog relatief goed door. De vindingrijkheid en de zelf-

redzaamheid van de Geraardsbergse bevolking wordt aangescherpt bij het zoeken naar alternatieve wegen om aan levensmiddelen en andere goederen te geraken buiten het (gereguleerde) overheidscircuit van de rantsoenering.

“Rantsoeneering van Eetwaren”

Onder de titel “Rantsoeneering van Eetwaren” verschijnt in het Belgisch Staatsblad (BS) op 11 juni 1940 een eerste lijst van producten die worden gerantsoeneerd. Er wordt gewerkt met rantsoeneringszegels die genummerd zijn van 1 tot en met 9. De volgende producten verschijnen op de lijst: brood of meel (zegel 1, dagrantsoen 225 gr.); gebrande of ongebrande (groene) koffie (zegel 2, dagrantsoen 170 gr.); voedingsvetten als boter, margarine, reuzel en ossenvet (zegel 3, dagrantsoen 12,5 gr.); zetmeelhoudende stoffen als griesmeel van graangewassen, havergort ⁽⁸⁾; peulvruchten, rijst, vermicelli en macaroni (zegel 4, dagrantsoen 50 gr.), zout (zegel 5, dagrantsoen 20 gr.), suiker (zegel 6, dagrantsoen 33 gr.); aardappelen (zegel 7, dagrantsoen 500 gr.); zachte en harde zeep (zegel 8, dagrantsoen 20 gr., toiletzeep inbegrepen); tafelolie (zegel 9, dagrantsoen 5 gr.). De rantsoenering van het vlees (75 gr. per dag met inbegrip van 20% beenderen) start vanaf 21 juni ⁽⁹⁾. Met dit rantsoen van ongeveer 1.350 calorieën in plaats van het minimum van 2.000 calorieën, moet de bevolking het uithouden. Enkel zwangere vrouwen, mijnwerkers en de arbeiders in de zware industrie krijgen extra’s. Toch is al van bij het begin brood, vlees en vet slechts in beperkte hoeveelheden beschikbaar. Vanaf 24 juni 1940 publiceert *Het Laatste Nieuws* als ‘gestolen krant’ ⁽¹⁰⁾ regelmatig een overzicht

⁽⁶⁾ E. COLLIJNS, *Herinneringen*, eigen verslag, 12 februari 2001. SAGer, *Schepencollege 1941-1949, Register der Beraadslagingen 1-7-41 tot 23-11-49*, zitting van 19 maart 1946, p. 305-306.

⁽⁷⁾ M. VAN TRIMPONT, *Losse terugblikken op Geraardsbergen tijdens de ongeluksjaren 1940-1945*, in *Gerardimontium*, september 2004, p. 7.

⁽⁸⁾ Gepelde, geslepen en geglansde haver.

⁽⁹⁾ BS, 16 juni 1940, MB van 10 mei 1940.

van "De Rantsoenering der Levensmiddelen".

"Den zwarten markt" en "den strijd tegen den woeker"

Het Laatste Nieuws publiceert vanaf oktober 1940 regelmatig artikelen met titels als 'Den Strijd tegen den Woeker'. Vanaf 1942-'43, na de winter van 1941-'42, lijdt de bevolking steeds meer honger. Ook *Volk en Staat*, het Vlaamsch Nationaal Dagblad⁽¹¹⁾ van het Vlaams Nationaal Verbond (het VNV) veroordeelt scherp de woekerpraktijken. De "Kontrooldienst der ravitaillering" probeert door de inbeslagname van gesmokkelde goederen woeker en sluikhandel tegen te gaan⁽¹²⁾. In het privé-archief van Dr. A. Broekaert, voorzitter van de afdeling *Winterhulp*, zit een documentje ondertekend door 1ste opperwachtmeester Verbeke van de rijkswachtbrigade van Geraardsbergen over de inbeslagname van 2.650 kg aardappelen te Moerbeke. Een verslaggever van *Het Laatste Nieuws* schrijft over de smokkelpraktijken in maart 1944: "...Velen heeft men van de noodzakelijkheid hiervan (legaal en geordende distributie) nooit kunnen overtuigen en er is vaak haast met verteederding over 'den smokkelaar' gesproken." Maatschappelijk gezien wordt 'smokkelen' dus niet als een delict beschouwd. Wat tijdens onze interviews ook herhaaldelijk wordt bevestigd.

Een profielschets

Uit de gepubliceerde feiten blijkt dat hoofdzakelijk personen uit de beroepsbevolking zich schuldig maken aan o.a. 'hongerdiefstallen'. Zij hebben immers een loonafhankelijk beroep en wie bovendien werkloos is lijdt armoede en honger. Men mag dus voorzichtig stellen dat socio-economische deprivatie (laag inkomen, werkloosheid, een arm huishouden) een directe aanleiding kan vormen tot deviant gedrag maar vooralsnog niet is bewezen. Volgens sommige getuigen zijn er in Geraardsbergen relatief weinig mensen geweest die honger hebben geleden. De Geraardsbergse afdeling van *Winterhulp* spreekt over een wisselend aantal van een 900-tal hulpbehoevende personen (ongeveer 9% van de bevolking) op het einde van de oorlog.

De economische activiteit van de landbouwgemeenschap is meer dan noodzakelijk om de bevolking van voedsel te voorzien. Al van bij het begin van de bezetting worden de landbouwers opgeroepen om "'s Lands voedselvoorziening te verzekeren". Of nog: "Denkt er om dat vaderlandsliefde geen ijdel woord mag blijven. Uw vaderlandsche plicht is 's lands overheid toe te laten aan alle Belgen een behoorlijk rantsoen te bezorgen. Daarom vragen wij u niet alleen ALLES te leveren wat gij ingevolge uw teelt moet leveren, maar daarenboven al uwe excedenten⁽¹³⁾ af te staan. Alleen de levering van deze excedenten zal ons in staat stellen het broodrantsoen op 300 gram te houden.

LEVERT AL UW BROODGRANEN AAN 'S LANDS VOEDSELVOORZIENING"⁽¹⁴⁾.

Veel overtredingen hebben uiteraard rechtstreeks betrekking op het verplicht inleveren (weliswaar tegen betaling) van een deel van de landbouwproductie: aardappelen, vlees, melk enz.. Andere strafbare overtredingen zijn het gevolg van frauduleuze praktijken omdat boeren hun gewassen, zuivelproducten, of vlees tegen woekerprijzen proberen te verkopen of passief deelnemen aan het smokkelen ervan. Het feit dat deze groep regelmatig veroordeeld wordt is uiteraard als gevolg van de ontduiking van de reglementen: bedrog bij de leveringen (te weinig leveren), fraude (melkdopen), illegale verkoop (boter), hanteren van ongeoorloofde prijzen enz.. Net als de smokkelaars gaan ook zij er vaak vanuit dat weerspannigheid tegenover de controlediensten en het ontduiken van hun leveringsplicht daden van verzet zijn en dus aanvaardbaar zijn.

Bij de kleinhandelaars is er schijnbaar nooit enig crimineel gedrag vastgesteld. Het is nochtans algemeen geweten dat de winkeliers smokkelwaar in omloop hebben gebracht of fraude plegen op basis van hoeveelheid en/of samenstelling.

Via berichtgeving in de kranten wordt de bevolking regelmatig gewaarschuwd "...voor het schandalig optreden van sommige kleinhandelaars die, alhoewel zij hun waar tegen officiële prijzen in ontvangst nemen, zich niet schamen deze met grove woekerwinsten aan de verbruiker te verkopen."

⁽¹⁰⁾ Wanneer de krant tegen de wil van de uitgevers-beheerders verschijnt dan spreekt men van een 'gestolen' krant. *Het Laatste Nieuws* verschijnt tijdens de bezetting zonder de goedkeuring van directeur-eigenaar Hoste.

⁽¹¹⁾ Het dagblad *Volk en Staat* wordt in 1938 opgericht als spreekbuis van het Vlaams Nationaal Verbond, en is de opvolger van het weekblad *Strijd*. De publicatie van *Volk en Staat* wordt, net als alle andere kranten stilgelegd bij het uitbreken van de oorlog. Op 13 juni 1940 loopt de VNV krant weer van de persen, onder toezicht van het Duitse Militaire Bestuur.

⁽¹²⁾ Dit zijn o.a. tarwemeel, aardappelen, witte bloem, hoeveboter, honig en kunsthonig, volle melk, pakken peperkoek en speculaas, cacaopoeder, suiker enz. tot Marseille-zeep, bruine zeep, losse olie, cornedbeef, sardienen in blik, koffie, ingelegd fruit....

⁽¹³⁾ Excedent: Latijn voor 'wat boven een bepaalde waarde komt, een overschot'.

⁽¹⁴⁾ E. De Winter, de verantwoordelijke voor de ravitaillering roept via affiches telkens weer de bevolking op om solidair en tuchtvol te zijn.

Misdaad categorieën?

Door ons onderzoek weten we dat *Het Laatste Nieuws* voor het Geraardsbergse hoofdzakelijk vermogensdelicten heeft vermeld. Toch hebben er geweldsdelicten tegen personen plaatsgevonden, wat in de context van bendevorming een belangrijk argument voor vervolging inhoudt. Gezagsdelicten zoals verbaal en/of fysiek geweld tegen ambtenaren in de uitoefening van hun beroep zijn niet gecommuniceerd; wel ontduiking van verplichte leveringen en ongeoorloofde prijsstijgingen.

Kan men spreken van een stedelijke criminaliteit of plattelandscriminaliteit? De meeste overtredingen hebben immers op één of ander wijze te maken met het tekort aan voedsel, een probleem dat voor iedereen geldt. Is deviant gedrag sterker aanwezig naargelang men verder van de stad verwijderd is en hoe groot is de werkelijke pakkans in de dorpen? Is er een directe verklaring aan te wijzen waarom de meeste vermogensdelicten zich afspelen in de landbouwdorpen rond de stad?

Algemeen mag men stellen dat het repressieve gedrag vanwege de bezetter automatisch ook geleid heeft tot minder aangiftebereidheid en dus zijn heel wat delicten nooit aangegeven. Een mogelijke verklaring kan zijn dat de meeste 'betrapten', mensen uit Geraardsbergen zijn die in de omliggende dorpen bijvoorbeeld uit stelen gaan. Dit is op basis van de beschikbare gegevens vandaag weliswaar niet eenduidig te bepalen.

Tot slot kunnen we ons de vraag stellen of er verschillen zijn tussen mannen en vrouwen in verband met deviant gedrag. Of is de aard van de criminaliteit bij mannen anders dan bij vrouwen? Worden mannen sneller doorverwezen naar de correctionele rechtbank dan vrouwen en lopen mannen dus meer

risico?

Volgens de krant zijn het meestal mannen die opgepakt of voorgeleid worden en een veroordeling krijgen. Tenzij de bereidheid van vrouwen tot crimineel gedrag relatief gering is, waardoor ze minder aanwezig zijn in de verslaggeving. Vanuit de traditionele positie van de vrouw (hun rol in het gezin), worden vrouwen die 'op heterdaad' worden betrapt inderdaad minder snel worden doorverwezen dan mannen. Het aantal vrouwen dat opgepakt wordt of veroordeeld is ligt dus beduidend lager. Overtredingen waar vrouwen bij betrokken zijn kunnen herleid worden tot (lichte vorm van) fraude en moeskopperij. Hierbij worden vaak ook kinderen ingeschakeld. Overvallen, diefstallen, sluikslachtingen, sluikstoken enz. blijken altijd een mannenaangelegenheid te zijn.

'Gemengd Nieuws' in de geschreven pers

Volk en Staat schrijft van bij de aanvang van de oorlog over deze wantoestanden in de voedseldistributie. Vanaf het voorjaar van 1943 schenkt ook *Het Laatste Nieuws* hieraan steeds meer aandacht. Dagelijks rapporteert de krant over de toenemende activiteiten van de zogeheten 'nachtridders', die erop uittrekken om naast geld, tabak en alcohol (sluikstoken) vooral etenswaren te stelen, al dan niet met inbraak.

Onder de rubriek "Gemengd Nieuws" vinden we in *Het Laatste Nieuws* regelmatig melding van overtredingen en wandrijven. In een afzonderlijke rubriek worden de uitspraken van de correctionele rechtbanken vermeld. Zo publiceert *Het Laatste Nieuws* onder de titel *Rechtbank te Oudenaarde* de vonnissen van de correctionele rechtbank van het rechtsgebied Oudenaarde waaronder Geraardsbergen ressorteert.

Het gaat om: moeskopperij en korendiefstallen (valt onder

de velddiefstallen); klein- en pluimveediefstallen van vooral konijnen en kippen of diefstal van steenkool⁽¹⁵⁾ voor verwarming. Ook diefstal van genotartikelen, zoals tabak; gelddiefstallen bij privépersonen of publieke instellingen; diefstal van rantsoenzegels; fietsdiefstallen; diefstal van hoornvee zoals vaarzen, koeien en ossen maar ook paarden en varkens komen regelmatig voor. Bij de (voedsel-) producenten vindt ontduiking van verplichte levering plaats. Meestal zijn het de benadeelden (de slachtoffers) die schade hebben geleden die in het krantenartikel met naam en toenaam vermeld staan.

"Die Moral": bekeer nooit andermans goed...

Verschillende van onze getuigen hebben deviant gedrag in zijn context aanvaardbaar gemaakt door te wijzen op het gebrek aan voedsel ten gevolge van de oorlog. Hieruit ontstaat inderdaad een soort groepsgevoel van passief verzet dat men aan elkaar doorgeeft, aanvaardbaar maakt en continue bevestigt omdat het doel (zagezegd) gewettigd is. Deze aangepaste moraal heeft vanzelfsprekend voordelen om te overleven en is, zoals hiervoor al gezegd, in de context van de oorlog bruikbaar; regels en verordeningen zijn immers opgelegd door een vreemde macht en dus per definitie te negeren. De vele berichten die we genoteerd hebben verwijzen direct of indirect in die richting.

Daarnaast moeten we vaststellen dat de (christelijke) moraal snel afzwakt en dat er omstandigheden zijn die het stelen van bijvoorbeeld brood aanvaardbaar maken. Tal van mensen hebben deze nieuwe moraal (uit nood) aanvaard, waarbij de grens tussen bezit, diefstal en het verbod te stelen is vervaagd.

Is het 'crimineel' gedrag van individuen en bendes dan goed te praten? We laten deze vraag

⁽¹⁵⁾ Steenkool is tot dan de belangrijkste energiebron voor verwarming.

open. We weten niet waarom iemand ingebroken heeft of tot stelen is overgegaan. Wel wijst het overzicht van de diefstallen uit dat de gestolen goederen voornamelijk ter ondersteuning van basis levensbehoeften zoals 'kleding en andere manufacturen' (beperkt), brandstof (behoefte aan steenkool voor verwarming) en vooral voedselvoorziening gebeurt. Voldoende eten vinden is een primaire basisbehoefte die (met alle middelen) moet worden ingevuld. Bij de plundering van de lokalen en de opslagplaatsen van *Winterhulp* op 3 september 1944 vertelt een getuige die hieraan heeft deel genomen dat dit niet verkeerd is. "...t was oorlog natuurlijk! We hadden honger". De vijand mag en moet bestolen en bedrogen worden. Maar wie is de vijand?... Associeert men de voedselrantsoenering met de bezetter? Wordt het plunderen van de opslagruimten van *Winterhulp* in september 1944 gezien als een actie tegen de vijand? Wat is de taak van *Winterhulp* dan? De lokale afdelingen staan in voor het lenigen van de noden (dit gebeurt in natura: eten, kledij, steenkolen...) van behoeftige dorps- en stadsgenoten. En toch....

Bestrijding van de gepleegde feiten

De krantenartikels en korte mededelingen in *Het Laatste Nieuws* verwijzen regelmatig naar de tussenkomst van de rijkswacht van Geraardsbergen in het opsporen van de daders van (vermogens-) delicten (16). "Na verscheidene weken onverpoosde opzoeken is de rijkswacht van Geraardsbergen er eindelijk in geslaagd de schuilplaats te ontdekken van Thomas Arthur voortvluchtig sinds 6 december en wonende te Nederboelare. De man schuilt in het huis van zijn zuster en probeert bij zijn arrestatie nogmaals te ontsnappen. De verdachte zou

al sinds enkele maanden de streek onveilig gemaakt hebben en diefstallen, inbraken en pogingen tot brandstichting op zijn kerfstok hebben."

'Eskadrons S': controle op het smokkelen

Dankzij de (georganiseerde) smokkelaars beschikken winkeliers over een ruim aanbod aan goederen zonder dat ze zelf de gevaren van het smokkelen moeten trotseren. Smokkelaars van hun kant zien hun illegale handel als de belangrijkste van de twee bestaande ravitailleringbronnen omdat ze de officieel toegekende hoeveelheid voedingsproducten aanvullen. Uiteraard is in deze situatie prijscontrole een onmogelijke zaak. De smokkelpraktijken nemen in zo'n mate toe dat specialisatie zich opdringt en in 1941 de Eskadrons 'S' worden opgericht. Deze specifieke gendarmerie eenheden zijn uitsluitend belast met de bestrijding van smokkel en sluikslachtingen. Hun controles moeten vooral buiten de agglomeraties gebeuren (17).

Over lokale (georganiseerde) smokkelactiviteiten hebben we (nog) geen informatie gevonden. Het enige wat bekend is hierover, is dat oorlogsburgemeester De Fraine van Nederboelare in 1942 een naamlijst met smokkelaars heeft overhandigd aan het Rijksarbeidsambt (RAA) (18). Wat hiermee is gebeurd of welke gevolgen dit heeft gehad voor de betrokkenen weten we niet. Dit wijst er wel op dat er (beroeps-) smokkelaars aan het werk zijn geweest in de streek.

Veldwachters in oorlogstijd

Velwachters vertegenwoordigen het wettelijke gezag in de dorpen.

Hun taak is in de oorlogsperiode niet te onderschatten.

We kennen twee gevallen waarbij veldwachters in de uitoefening van hun functie betrokken raken bij veediefstal. Het eerste geval is dat van Félicien Cauwel, veldwachter van Nederboelare. Cauwel loopt bij een nachtelijke ronde halfweg mei '43, sluikslachters tegen het lijf. Op zondag 30 mei wordt hij opgepakt en weggevoerd (19) op verdenking van verboden wapenbezit.

De dag voordien, op 29 mei betrapt de veldwachter van Zandbergen een smokkelaar die een koe voor zich uit drijft. Omdat de man meteen op de vlucht slaat trekt de veldwachter zijn dienstwapen en schiet de veesmokkelaar neer (20). Het slachtoffer is Peter-Jozef Biezeman uit Ninove. De correspondent van de krant schrijft dat men niet goed weet of hij de koe heeft gekocht dan wel of hij deze heeft gestolen. *Het Laatste Nieuws* van 3 juni 1943 vermeldt hetzelfde voorval maar heeft het over een zekere Jozef Tailleu uit Ninove die is neergeschoten. De koe is eigendom van weduwe Machtelinckx uit Sint-Martens-Lierde maar men twijfelt eraan of de koe wel gestolen is.

Dit is één van de beperkingen van krantenartikels. Naast het feit dat ze tendentiek zijn of geschreven worden vanuit een bepaalde overtuiging, komt het vaak voor dat foutieve of tegenstrijdige informatie wordt afgedrukt.

Hoe het ook zij, de gebeurtenis is echt. Dit voorval krijgt immers nog een speciale wending. De veldwachter wordt voorgeleid en verschijnt voor de procureur des Konings van Oudenaarde die hierover contact opneemt met de procureur-generaal van Gent. De situatie is niet eenvoudig en leidt tot een interessant discussiepunt betreffende de schuldvraag.

(16) *Het Laatste Nieuws*, 29 januari 1943, p.3, k.1.

(17) I.t.-Kol. W. VAN GEFEL, *De Rijkswacht tijdens de bezetting, 1940-1944*, Kapellen, 1985, p. 93.

(18) N. WOUTERS, *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, 2004, p. 420.

(19) D. SURDIACOUKI, "Tot Zalige en onuitwischbare nagedachtenis" van Félicien Cauwel, deel 1 en 2, artikel verschenen in *Gerardimontium*, nr. 208 en 209.

De procureur-generaal van Gent meldt de procureur des Konings van Oudenaarde op 31 mei 1943 dat de veldwachter de geldende rechtsregels niet heeft nageleefd. De veldwachter van zijn kant verklaart dat hij de mening is toegedaan dat hij ergens gelezen heeft dat hij altijd het recht heeft te vuren op vluchtende burgers. Volgens het Belgische recht is de veldwachter schuldig aan doodslag of op zijn minst aan slagen en verwondingen met de dood tot gevolg. De Duitse overheid laat echter meteen weten dat de veldwachter correct heeft gehandeld en op geen enkele manier gesanctioneerd mag worden⁽²¹⁾. De eigenlijke toedracht, het hoe en waarom van dit dossier kennen we niet en kan enkel door verder onderzoek verduidelijkt worden.

De Boerenwacht

Als gevolg van een schrijven van de Bestendige Deputatie van 8 augustus 1940 beslist het schepencollege van Moerbeke in zijn zitting van 12 augustus 1940 een "publiek reglement met betrekking tot de bescherming der veldvruchten" in te voeren. Ook het schepencollege van Onkerzele keurt in die zin een politieverordening goed in de zitting van 8 september 1940: "het is ten allen tijde verboden zonder gegronde redenen in de velden rond te dwalen, tenzij op publieke wegen of zich vanaf 21u00 tot 06u00 in de velden aanwezig te zijn.

De verordening heeft weinig resultaat en op 24 juni 1941 wordt de *Boerenwacht* opgericht⁽²²⁾. De reden voor de oprichting ligt voor de hand: namelijk de diefstal

voorkomen van eetbare gewassen, veevoeders en veestapel. Dit is aanvankelijk op vrijwillige basis. Alleen zijn er maar weinig mensen die zich hiervoor opgeven, tenzij eventuele smokkelaars die nu een soort van 'vrijgeleide' krijgen om 's nachts rond te lopen. Het besluit van 4 augustus 1941 van de secretarissen-generaal G. Romsée en De Winter geeft de burgemeesters de macht om mensen op te vorderen. De *Boerenwacht* staat voor de uitoefening van haar politionele opdracht immers onder het gezag van de burgemeester. In de berichtgeving hebben we geen expliciete verwijzingen gevonden naar een *Boerenwacht* in Geraardsbergen of een deelgemeente.

We vermoeden dat omwille van het feit dat het besluit mede ondertekend is door Romsée, in gemeenten als Ophasselt, Onkerzele en Nederboelare waar een vnv-burgemeester aan het hoofd staat, de *Boerenwacht* wellicht is opgericht. Volgens Elisabeth De Fraine, dochter van burgemeester Pieter De Fraine, heeft veldwachter Felicien Cauwel regelmatig de *Boerenwacht* in Nederboelare gecontroleerd. Ook zeker is dat de lokale landbouwgemeenschap in Moerbeke 's nachts de velden heeft bewaakt. Begin augustus 1944 raken boeren immers slaags met veldschuimers. Hierbij wordt de 63-jarige landbouwer Richard de Roeck ernstig verwond⁽²³⁾.

Ook *Het werk van den Akker* wordt geplaagd door moeskoppen. Door de schaarste neemt in de winter 1941 de moeskopperij toe en is men verplicht een eigen nachtwacht op te richten. Vanaf 14 december is elk

lid verplicht om per twee een aantal nachten de wacht te houden⁽²⁴⁾.

Fraude in de praktijk

Het "Melkdoopen", een vorm van fraude

Het 'dopen' is een frauduleuze praktijk waarbij basisproducten worden aangelengd met water. In september 1940 rantsoeneert men de melk. De wetgever legt in zijn besluit van 12 maart 1941 de melkprijzen vast die melkveehouders en 'veehouders-venters' mogen toepassen. Eén liter rauwe volle melk kost los aan de deur geleverd 0,95 fr. per liter. Een liter gepasteuriseerde melk, los of in een kruik, kost 2,25 fr. per liter. Karnemelk, los of in een kruik, kost dan 1,25 fr. per liter.

De boeren en melkboeren laten zich snel verleiden tot melkdopen. Hoewel dit relatief zwaar wordt bestraft is dit gedurende de hele oorlogsperiode blijven bestaan. Malafide boeren en melkboeren hebben deze praktijk zelfs nog jaren later toegepast vanuit een puur opportunistisch winstbejag.

De rechtbank van Oudenaarde veroordeelt in september 1941 Marguérite V. uit Ophasselt voor het vervalsen van koemelk. Zij krijgt een boete opgelegd van 350 fr.⁽²⁵⁾. Ook een zekere Victor R. uit Viane wordt voor melkdopen gestraft. De rechtbank van Oudenaarde verplicht hem in mei 1943 een boete te betalen van 2.100 fr. omdat hij "volle melk, tot menschen voeding bestemd, vervalscht met 10 t.h. water"⁽²⁶⁾. Amelia van O. uit Moerbeke wordt in juli '43 voor dezelfde feiten veroordeeld

⁽²⁰⁾ *De Gentenaar*, 1 juni 1943, p.1, k.3.

⁽²¹⁾ N. WOUTERS, *Oorlogsburgemeester 44/45. Lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, 2004. Met betrekking tot deze zaak verwijst Wouters naar het archief van het Auditoraat-generaal van de Krijgsmacht, Vergadering Commissie voor Bestuurspolitie dd. 27 september, 1941, Strafdossier Achiel Verstraete.

⁽²²⁾ Dit besluit is genomen door de secretaris-generaal van Landbouw en Voedselvoorziening Emiel De Winter en secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid Gerard Romsée.

⁽²³⁾ *Het Laatste Nieuws*, 8 augustus 1944, p. 4.

⁽²⁴⁾ A. VAN DE PONTSEELE, *80 jaar Volkstuinen*, Geraardsbergen, 1995.

⁽²⁵⁾ *Het Laatste Nieuws*, 7 september 1941, p.7.

⁽²⁶⁾ *Het Laatste Nieuws*, 12 mei 1943, p.3, k.3.

en moet hiervoor een boete van 700 fr. betalen ⁽²⁷⁾. Ook Alfred Brun uit Idegem wordt door de rechtbank veroordeeld tot het betalen van een boete van 2.100 fr. voor het melkdopen ⁽²⁸⁾. De rechtbanken hanteren een tabel voor het vaststellen van de boete voor "melkvervalsching": de boete bedraagt 2.100 fr. als dit ligt tussen de 10 en 15 % watertoevoeging en 3.500 fr. als het toegevoegde water tussen de 25 en 30 % ligt ⁽²⁹⁾. Landbouwer Remi Cosijns uit Zandbergen "had zijn volle melk met 30 t.h. afgeroomd. Hem werd een boete opgelegd van 4.900 frank" ⁽³⁰⁾.

Anderzijds zal het niemand verwonderen dat op kleine schaal het meermaals gebeurd is dat iemand 's nachts stiekem een koe gaat melken, ten nadele van de boer. De diefstal van een melkbeurt bedraagt gemakkelijk 4 liter melk.

Potentiële fraude bij marktkramers en winkeliers

Het Laatste Nieuws meldt geen enkele maal dat kleinhandelaars als marktkramers, winkeliers, beenhouwers, bakkers enz, in Geraardsbergen overgedragen of opgepakt zijn voor fraude. Toch zijn fraudegevallen niet onbestaande. De krant vermeldt wel enkele gevallen die algemeen zijn. Eind 1941, voorjaar 1942 zit de Noordzee vol haring. Ook 1943 levert een rijke vangst op van wel 50 miljoen kg en men verwacht voor 1944 een nog grotere vangst ⁽³¹⁾. De wonderbaarlijke visvangsten zijn de redding van de noodlijdende bevolking. In februari 1943 mag één kilogram gerookte haring buiten het kustgebied maximaal 21 fr. kosten. De vette vis is een

uitstekende aanvulling voor de karige rantsoenen en gezien de prijs, voor de meeste gezinnen betaalbaar. Maar zelfs een overvloed zorgt in oorlogstijd voor misbruik. Zo schrijft *Het Laatste Nieuws* dat er van verschillende zijde wordt gemeld dat vishandelaren het nogal breed nemen met het afwegen van de haring, met als gevolg een tekort aan gewicht dat tot 250 gr. (10 %) bedraagt op 2,5 kg. De vishandelaren doen dit bewust en nemen het niet nauw met de gewichten, maar alles valt wel in hun voordeel. Bovendien stelt men vast dat de haring van op een afstand op de schaal wordt geslingerd, waardoor de weegschaal doorslaat en het juiste gewicht nooit wordt aangegeven. Uiteraard opnieuw in het voordeel van de vishandelaar.

In geval van nood mag iedereen dopen... en laten winkeliers die vloeibare producten verkopen in flessen die ze zelf uit grote mandflessen of blikken navullen zich vaak tot het dopen verleiden. Azijn, vloeibare zeep, bleekwater, limonadesiroop, brandewijn: veel daarvan kan je gemakkelijk met water aanlengen, en een paar procent verdunning heb je als klant niet in de gaten. We hebben geen enkel geval teruggevonden dat van toepassing is op Geraardsbergen.

Ontduiking van de accijnzen

Tabaksproducten

Wie tabaksplanten kweekt is verplicht een deel hiervan in te leveren bij de centrale. Wie dit verzuimt of te weinig inlevert kan een zware boete oplopen. Begin augustus leggen de

bedienden van de accijnzen daarom beslag op 500 kg tabak bij Theofiel S. ⁽³²⁾. Voor het 'te kort-leveren' van tabak doet de rechtbank van Oudenaarde een uitspraak ten nadele van Georges Vonck, herbergier te Zandbergen. Hij heeft nagelaten om 29 kg tabak te leveren aan de centrale. Dit kost hem 8.700 frank.

"Voor de niet-levering van 91 kg tabak, wordt Jozef van Eesbeck veroordeeld tot een boete van 27.300 frank. Désiré Geeroms kreeg voor een te kort van 48 kg een boete van 14.400 fr., terwijl Alois de Coorman van Zandbergen voor een tekort van 50 kg. een boete van 15.000 opliep" ⁽³³⁾. Met andere woorden de boete bedraagt 300 fr. per kg.

In mei 1944 veroordeelt de rechtbank Juliette De Rom, huisvrouw te Onkerzele, wegens het bezit van tabak zonder de fiscale bandjes. Zij krijgt hiervoor 9 maanden gevangenis en een boete van 40.960 fr. "waarbij nog de gestolen rechten komen". Dit zijn niet te onderschatten geldsommen. Dat men ook met terugwerkende kracht boetes oplegt voor het niet-inleveren van de tabak bewijst de veroordeling van Emiel van Vaerenberg, een mijnwerker uit Idegem. "Emiel (...) had in 1941 en 1942 respectievelijk 82 kg en 34 kg tabak niet ingeleverd. Dit komt hem te staan op 24.600 fr en 17.466 frank boete" ⁽³⁴⁾.

'Geheime stokerijen'

Op het sluikestoken of het illegaal transporteren van alcohol staat eveneens een zware boete. Oscar P., brouwersgast te Geraardsbergen, wordt door de rechtbank van Oudenaarde in september 1941 veroordeeld tot het betalen van een boete van 350 fr. voor het

⁽²⁷⁾ *Het Laatste Nieuws*, 21 april 1943.

⁽²⁸⁾ *Het Laatste Nieuws*, 11 juli 1943.

⁽²⁹⁾ *Het Laatste Nieuws*, 11 januari 1944.

⁽³⁰⁾ *Het Laatste Nieuws*, 10 maart 1944.

⁽³¹⁾ *Het Laatste Nieuws*, 4 januari 1944, p.3.

⁽³²⁾ *Het Laatste Nieuws*, 3 augustus 1944, p. 4.

⁽³³⁾ *Het Laatste Nieuws*, 12 maart 1944.

⁽³⁴⁾ *Het Laatste Nieuws*, 14 mei 1944.

overtreden van de alcoholwet⁽³⁵⁾. In januari 1943 vallen de rijkswacht en de accijnsbedienden binnen bij A. Van Wijmeersch in de Wijngaardstraat waar ze een "geheime stokerij in volle werking" ontdekken⁽³⁶⁾. Ook in Ophasselt ontdekken de accijnsbedienden begin '44 in een afgelegen huis een werkende sluikstokerij. De illegale installatie is eigendom van een zekere Van Sch. Vooral in de buitengemeenten zijn de 'geheime stokerijen' gemakkelijker in stand te houden. Toch ontdekt de rijkswacht van Geraardsbergen, in samenwerking met de accijnsbedienden, in Atembeke een modern uitgeruste geheime stokerij. De stokerij is ondergebracht in een schuur, eigendom van een zekere Van der Putten. "De toestellen alsmede een hoeveelheid alcohol en andere waren in gisting werden aangeslagen." Bij nader onderzoek stellen justitiële medewerkers ook vast dat de elektrische stroom nodig voor de werking van de stokerij "bedriegelijk werd weggenomen." "Daar Van der Putten afwezig was, werd zijn echtgenote, Marie Collijns, voor beide feiten bekeurd"⁽³⁷⁾.

Smokkelen van vooral boter en luxeartikelen en de zwarte markt

Hoeveboter en margarine

Smokkelen voor eigen behoefte is een bezigheid waar velen zich aan bezondigd hebben. Bij de boer boter kopen brengt je als goede huisvader op het pad van de illegaliteit.

De landbouwers en melkveehouders mogen volgens een besluit van 29 juli 1940 de boter niet verkopen aan particulieren, zelfs niet als zij de boter komen halen op de hoeve. De gebruiker mag de hoeveboter (boerenboter) enkel kopen op de officiële markten tegen inlevering van de rantsoenzegels en met hoeveelheden die overeenstemmen met het rantsoen. Geraardsbergen is opgenomen in de "Lijst der voor den verkoop van hoeveboter aangenomen markten"⁽³⁸⁾. De burgemeesters zijn verantwoordelijk voor de goede inrichting van de markt en het regelmatig bijhouden "der individuele rekeningen der voortbrengen"⁽³⁹⁾. We vermoeden dat een groot deel van de boerenboter via het illegale kanaal van de zwarte markt wordt afgezet. De bevoorrading gebeurt volgens onze getuigen onder andere in Goferdinge en Moerbeke. En als we de verhalen mogen geloven hebben heel wat mensen in Geraardsbergen en omgeving boter gesmokkeld voor eigen gebruik, voor vrienden of om iets bij te verdienen. Van de kant van de rijkswacht wordt naar verluidt heel wat door de vingers gezien als het gaat om gelegenheidssmokkelaars.

Ook de melkerijen mogen geen melkerijboter verkopen aan particulieren. In augustus 1940 is de prijs van 1 kilogram melkerijboter vastgesteld op 26 frank. In 1941 wordt de boterprijs vastgesteld op 33 à 35 fr. per kilogram melkerijboter en betaalt men voor voor hoeveboter 32 fr. per kilogram⁽⁴⁰⁾. Ondanks de strenge reglementering stellen

we vast dat in 1942 een kilo boter al 350 fr. kost. Een hoog bedrag als men weet dat het weekloon van een vakman draaier/frezer tussen de 100 en de 125 frank netto bedraagt en een opsteller 2.520 frank bruto per maand verdient. Een knecht verdient 6 frank per uur. Anders gezegd: een hele maand werken voor 1 kg boter.

Eind '43 bedraagt de prijs van een kilo boter 600 fr. in plaats van de voorgeschreven 45 frank. In het voorjaar van 1944 worden de kleinhandelaren opgeroepen om bij het afwegen van het boterrantsoen het juiste gewicht te respecteren. De lage boterrantsoenen zijn het gevolg van de verminderde melkproductie maar daarnaast verdwijnt ook een groot deel van de boterproductie in het illegale circuit. Ook de margarine (waaronder *SoLo* margarine⁽⁴¹⁾ de belangrijkste is) is gerantsoeneerd omdat de productie beperkt is als gevolg van de grondstoffenschaarste zodat velen de margarine vervangen door reuzel die echter ook beperkt voorradig is door de terugval van de varkenskweek.

Boter is dus één van de meest interessante smokkelwaren zodat de krant meent de mensen te moeten waarschuwen voor vervalsing: "Vrijwaar u van Namaaksels!" Maar tegelijk lezen we in de krant dat het voor elke huisvrouw heel eenvoudig is om het boterrantsoen te verdubbelen. De krant legt zelfs uit hoe dit in zijn werk gaat. Wat iedere huisvrouw kan, kan ook iedere winkelier of boer die wil frauderen⁽⁴²⁾.

⁽³⁵⁾ *Het Laatste Nieuws*, 9 september 1941.

⁽³⁶⁾ *Het Laatste Nieuws*, 29 januari 1943, p.1, k.1.

⁽³⁷⁾ *Het Laatste Nieuws*, 6 februari 1944, p. 3.

⁽³⁸⁾ *BS der ministerieele besluiten en andere besluiten der Secretarissen-Generaal*, 1 augustus 1940, nr. 56.

⁽³⁹⁾ Affiche "VERKOOP VAN BOTER - Besluit van 29 Juli 1940. De hoeveboterproducenten worden erop gewezen dat zij hun boter enkel op de aangenomen markten mogen verkopen: Aalst, Geraardsbergen, Lessen, Ninove, Oudenaarde, Zottegem.

⁽⁴⁰⁾ *Verzameling der Wetten*, 12 maart 1941, nr. 221.

⁽⁴¹⁾ Solo wordt geproduceerd door 'Union Margarinière Belge nv' uit Merksem.

⁽⁴²⁾ Hoe verdubbelen we het boterrantsoen? We brengen een ¼ liter koemelk aan de kook en laten het in de melkkoker, een hoge pan met een doorboord deksel, afkoelen en voegen een theelepeltje zout toe. We gieten daarna de melk over 250 gram boter en kloppen het mengsel -ongeveer 15 minuten - tot de melk volledig door de boter is opgenomen. Het resultaat is 500 gram boter. Het vetgehalte is natuurlijk niet verdubbeld, maar men kan er minstens het dubbele aantal

Hygiëne en de zwarte markt

Bij het uitbreken van de oorlog kost een stuk *Palmolive*-zeep 2,75 frank. Op 2 november 1940 wordt de zeepkaart ingevoerd. Voor persoonlijke hygiëne heeft men recht op 1 stuk fijne zeep per maand. De mannen moeten het doen met 1 stick scheerzeep voor 120 dagen⁽⁴³⁾. De prijs van *Sunlight*-zeep⁽⁴⁴⁾ stijgt van 0,5 fr. in 1939 tot 40 frank. In februari 1943 geeft de bijzondere zeepkaart D slechts recht op 250 gr. zeepoeder of 250 gr. zachte zeep. De zogenaamde 'zwarte zeep' waarin geen vet is verwerkt kost op de zwarte markt 70 fr. per kg. Deze zeep is zo ruw dat men er zich de huid mee kapot wrijft. Zuinigheid, creativiteit en kostprijs spelen een beslissende rol. Heel wat huisvrouwen maken hun eigen zeep op basis van wilde kastanjes⁽⁴⁵⁾. Zeep is dus een interessant product voor de illegale handel. Tijdens een razzia in de herberg van L. Boulaert, op de Markt te Geraardsbergen, tussen de Visstraat en de Brugstraat, wordt in januari '43, een lot van 500 stukken zeep aangeslagen⁽⁴⁶⁾. Op de advertentiepagina van *Het Laatste Nieuws* vinden we uitsluitend reclame terug voor *Tonka S.T. 77*, een geparfumeerde toiletzeep die 4 fr. per stuk kost. Deze zeep wordt verkocht zonder zegels en is speciaal op de markt gebracht voor

mensen met een gevoelige huid. In zijn reclame raadt de fabrikant aan om eerst de kinderen in bad te wassen en nadien de volwassenen. In oktober 1941 lanceert men de *Tonka S.D. 66* aan 3,25 fr. per stuk. Na de oorlog koopt men opnieuw *Lux*⁽⁴⁷⁾ of *Palmolive* om zich eens extra te verwennen.

Waar komen de goederen van de zwarte markt vandaan? Het overgrote deel van de smokkelwaar is onttrokken aan de reguliere en gecontroleerde distributie. Hierdoor ontstaat schaarste op de legale markt wat een weerslag heeft op de ravitaillering.

De voedselproducenten, voornamelijk de landbouwers, zijn heel creatief om de reguliere distributie te omzeilen en de zogezegde meerproductie tegen woekerprijzen te verkopen. *Het Laatste Nieuws* publiceert in november 1940 een overzicht van veroordelingen betreffende woekerprijzen⁽⁴⁸⁾. Te Zandbergen worden Remi C. en Vital P. respectievelijk veroordeeld tot een boete van 210 en 300 frank. Zij hebben reuzel te koop aangeboden tegen 16 en 18 fr., terwijl de maximum toegelaten prijs 13 fr. bedraagt. Nog in Zandbergen krijgt Jozef De D. een boete van 210 fr. voorwaardelijk omdat hij vlees heeft verkocht tegen een te hoge

prijs. In Idegem is het slager Albert De B. die het vlees van een varken, dat hij gekocht heeft bij landbouwer Valeer De Br. uit Zandbergen, te duur verkoopt. Beiden krijgen een boete van 350 frank. Ook Jozef M., eveneens slager te Idegem wordt om dezelfde reden veroordeeld tot het betalen van een boete van 350 frank. Mariette H. "slagster" te Zandbergen heeft reuzel boven de prijs verkocht en krijgt hiervoor 210 fr. boete voorwaardelijk. In '42 wordt Th. Ve., een venter uit Geraardsbergen, vervolgd om aardappelen en wortelen te hebben gekocht en verkocht tegen abnormale prijzen. Hij krijgt hiervoor 6 maand gevangenis⁽⁴⁹⁾.

Onregelmatige prijsverhogingen vinden we ook terug buiten de voedingssector. Zo meldt de vnv krant *Volk en Staat* onder de rubriek "De woekeraars aan den schandpaal" de veroordeling van een zekere F. R. uit Geraardsbergen. Bedoeld wordt Raphaël Fischlowitz, klakkenfabrikant uit de Vredestraat. De man wordt veroordeeld tot het betalen van een "boete van 50.000 frank voor het toepassen van een onregelmatige verhoging op de verkoopprijs van gefabriceerde klakken"⁽⁵⁰⁾.

Dirck SURDIACOURT
dsurdiac@oce.be

boterhammen mee smeren. Wie wil kan deze 'boter', die wat lichter van kleur is, met wat boterkleursel of met een paar druppels wortelsap bijkleuren.

(43) *Het Laatste Nieuws*, 8 november 1940.

(44) De Brit William Hesketh Lever brengt in 1885 zeep op de markt onder de naam *Sunlight*; toen een blok bruine handzeep.

(45) In de paardenkastanje, maar bijvoorbeeld ook in zeepkruid, zit saponine. Het is een van de glycosiden die een zeperig schuim vormt na menging met water en schudden.

(46) *Het Laatste Nieuws*, 23 januari 1943, p.3, k.1.

Het Laatste Nieuws, 21 januari 1943, p.3, k.1. Enkele dagen voordien hebben de politie en de Feldgendarmeerie al een inval gedaan bij Boulaert en hebben ze tegen een twintigtal personen, meestal uit de omgeving van de stad, een proces-verbaal opgesteld voor het spelen voor grof geld.

(47) Bij het begin van de twintigste eeuw domineert 'Lever Brothers' de Britse zeepindustrie. *Lux* wordt in 1925 gecreëerd en geëxporteerd naar de Verenigde Staten, vanwaar het merk in 1928 naar het Europese vasteland wordt ingevoerd. *Lux* is bedoeld als betaalbare 'schoonheidszeep' voor elke vrouw. Tot dan kunnen vrouwen alleen beschikken over een huishoudelijke variant van waszeep (gespecialiseerde lichaamszeep is duur en ligt lange tijd buiten het bereik van de doorsnee vrouw). *Lux(e)* hoeft niet duur te zijn!

(48) *Het Laatste Nieuws*, 29 november 1940.

(49) *Het Laatste Nieuws*, 10 juli 1942, p.4.

(50) *Volk en Staat*, 1 juli 1941, p.5, nr. 1388 onder "De woeker aan den schandpaal".